

# Kimliği Kendi Değerlerimizle Anlamak ve Anlamlandırmak

Prof. Dr. Sami Şener<sup>1</sup>

Citation : Şener, S. (2023). Kimliği Kendi Değerlerimizle Anlamak ve Anlamlandırmak. *Türk Eğitim Değerlendirmeleri Dergisi*, 4(4), 71-84.  
Received : 11.09.2023  
Accepted : 11.11.2023  
Published : 31.12.2023  
Publisher's Note : İstanbul Medipol University stays neutral with regard to any jurisdictional claims.  
Copyright : © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the DergiPark.

## Özet

Bu makalede kimlik ve oluşum süreci incelenmiştir. Toplumların tarihî, geleneksel ve dinî özellikleri “sosyal kimlikleri” oluşturur. Kimlik, bireyin kendisini tanımlamasının ve toplumdaki konumunun bir ifadesidir. Kimlik, psikolojik ve sosyolojik karmaşıklıkların iç içe geçmesiyle oluşur. Sosyal kimliklerin oluşum sürecinde din, ahlak ve gelenek gibi değerler önemli bir rol oynar. Dolayısı ile değerler ve kimlik ilişkisi önemli bir konudur. Değerler, toplumun iç dinamikleri ile elde edilmiş “öz kaynaklar”dır ki bu bilgi birikimleri, çeşitli medeniyet ve yaşam tarzları ile bize işlenmeye hazır materyaller sunar. Bilgi ile değer arasındaki ilişki özel bir çalışma alanını ortaya koyar. Kimliklerin oluşum süreci ve kalkış noktaları kişiyi var eden temel özellikleri ve onlara ait değerleri içerir. Mead’a göre benlik, sosyal etkileşim sonucu oluşur. Sosyal benliğin gelişmesinde toplumdaki etkileşim önemlidir, ancak benliği şekillendiren değer ve terbiye biçimi sosyal yapının niteliğini belirler ve toplumları bir arada tutar. Hilmi Ziya Ülken’e göre ise kimlik medeniyet anlayışı üzerine oturur. Medeniyet, bir değerler sistemi ve her devirde bir değerler düzenidir. İnsanı üstün kılan değerler, medeniyetin temelini oluşturur. Yazı, kimliğin karmaşıklığını ve

1 Prof. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. sami843@gmail.com;  
ORCID No: 0000-0002-0066-9105.

sosyal kimliklerin oluşum sürecini, değerlerin bu sreğteki etkisini anlatarak, bireyin ve toplumun kimliğini şekillendiren faktrlere odaklanmayı sağlar.

**Anahtar Kelimeler:** Kimlik, değerler, kültür, dünya grş, toplum, medeniyet

# Understanding and Making Sense of Identity with Our Own Values

## Abstract

This article examines identity and its formation process. Historical, traditional and religious characteristics of societies form “social identities”. Identity is an expression of an individual’s self-identification and position in society. The intertwining of psychological and sociological complexities forms identity. Values such as religion, morality, and tradition play an important role in the formation of social identities. Therefore, the relationship between values and identity is an important matter. Values are the “core elements” obtained through the internal dynamics of the society, its accumulations provide us with materials ready to be processed through various civilizations and lifestyles. According to Mead, the self is formed as a result of social interaction. Interaction in society is important in the development of the social self, but the values and upbringing that shape the self-determine the nature of the social structure and keep societies together. According to Hilmi Ziya Ülken, identity is based on the understanding of civilization. Civilization is a system of values and an order of values in every era. Values that make human beings superior constitute the basis of civilization. By explaining the complexity of identity, the process of formation of social identities and the impact of values on this process, the article focuses on the factors that shape the identity of the individual and society.

**Keywords:** Identity, values, culture, worldview, society, civilization

## 1. Kimlik ve oluşum süreci

Her ferdin kişiliğinin farklı olması gibi, toplumların da tarihî, geleneksel, biyolojik ve dinî özellikleri sebebiyle farklı “sosyal kimlikleri” vardır. Onların bu ayırt edici özelliklerini dikkate almadan; kültürlerin ve kimliklerin “kümülatif olarak” incelenmeye çalışılması, farklı toplumlar için gerçekçi bir değerlendirme olamamaktadır.

Kimlik, ferdin kendisini tanımlamasının ve toplumdaki konumunun ifadesidir. Kimliğin ferdi bir yönü olduğu gibi, toplumsal ilişkiler yoluyla kazanılan ve sürdürülen bir yönü de vardır. Çünkü ferdin kim olduğuna dair vereceği tek bir cevabı yoktur. Kimlik, psikolojik ve sosyolojik pek çok karmaşık sürecin iç içe geçmesiyle oluşmaktadır. Ferdin kim olduğun sorusuna pek çok farklı yönden verilebilecek bütün cevapları kapsayan bir terim olarak kimlik, toplumsallaş-

ma yoluyla kazanılmaktadır. Toplumsallaşma, başından itibaren kimlik eden bir süreç olarak gelişmektedir (Akın, 2011, s. 94).

Kimlik konusu, insan veya toplumun karakterini oluşturan temel değerler ile açıklanabilir. Çünkü insanı ve toplumu başkalarından ayırt eden özellikler, fiziki olmaktan çok, kültürel ve manevi özelliklerdir. Bunlar, davranış olarak ortaya çıkmadan önce, bir inanç, düşünce ve tutum olarak insanın iç dünyasında belli bir biçim kazanır ve olayları değerlendirmede ölçü olurlar. Kimliğin, sembolik bir olay olarak değil; insanın varoluşu ve hayattaki rolü ile ilgili bir yaşama anlayışı olduğu bilinmelidir. Aksi halde, kimliğin bu derece insan ve toplumlar üzerinde etki yapabilecek bir faktör olduğu anlaşılamayacaktır.

Değer ölçüleri, bir toplumun kendi tercihi, iç ahengi ve çabası ile elde edilmiş yüzde yüz “öz kaynaklar” olurken, bilgi birikimleri ise, gerektiğinde çeşitli medeniyet ve yaşama tarzlarından toplanmış, işlenmeye hazır faydalı materyaller topluluğudur (Şener, 2013, s. 485). Bu bakımdan, bilgilerin salt akıl ile ortaya çıkması onun bir fonksiyonu iken; bilginin değer ile olan ilişkisi ve değerlerin bilgilere yön verebilme özelliği, çok daha özel bir çalışma alanını ortaya koymaktadır.

Sosyal kimliklere asıl özelliğini kazandıran din, ahlak ve gelenek gibi değerlerdir. Bilgi sistemleri de sosyal ve kültürel değerlere göre şekil alarak, insan ve toplumun bir parçası ve tamamlayıcı haline geldiğini görüyoruz. Değerlerin, özellikle insanın psikolojik ve sosyal dünyası ile ilgili olduğunu, ekonomik veya teknik faktörlerle ilgisinin ya dolaylı olduğunu veya olmadığını belirtmek gerekiyor.

Kimliklerin oluşum süreci ve bu oluşum sürecinde belirleyici temel “kalkış noktaları” vardır. Kalkış noktaları, kişiyi var eden ve biricik kılan temel özelliklerdir. Dolayısıyla bu kalkış noktasına ait değerler ve idealler, o kimliğin birçok şeyi kendi çerçevesi içinde bir “anlam yüklemesine” sebep olur. Hadiselere anlam yüklemek, insanı kendi ruh ve akıl gerçeği ile hayat anlayışı olarak bilgiyi yeniden ve şuurlu bir biçimde idrak etmesi demektir. Ve kimlik, hayat anlayışı ve bilgi birikimi ile eşya ve hadiselere yön veren belirleyici güç haline gelir.

İ. R. Farukî'ye göre hiçbir olayın aksiyolojik (ahlâk, estetik, din gibi değer sistemleri) tabiatı ve ilişkileri incelenmeden, teorik görüş oluşturulamaz (Farukî, 1991, s. 22). Farukî, teorik görüşün, insanın temel soruları ve ilgi alanları tarafından belirlendiğini bize anlatmaktadır. Böylece fikir, inanç ve ahlak gibi değerler sisteminin temel perspektifine göre, zihni çalışmanın sonuçları ile ortaya çıkar.

Benliğin oluşumu ve gelişmesi üzerine sistematik anlamda ilk sosyolojik teori, Mead'a aittir. Ona göre benlik, ne biyolojik yapımızın doğuştan gelen bir parçasıdır, ne de gelişen insan beyninin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Benlik, başkalarıyla kurulan sosyal etkileşimin sonucunda oluşmuştur. Mead'ın ispat

etmeye çalıştığı şey, sosyal benlik çalışmalarının toplumla ilgili incelemelerden ayrılamayacağı ve sosyolojik bir perspektif gerektirdiğidir (Giddens-Sutton, 2014, s. 265).

Mead'ın bu açıklaması, başkalarıyla ilişkilerde menfaat ve gücün değil; insani değerlerin etkin rol oynadığı ile ilgili sosyal dünyanın ilişkilere hâkim olmasını göstermektedir. Sosyal benliğin gelişmesi açısından toplumdaki etkileşim önemli olmakla birlikte, benliği şekillendiren değer ve terbiye biçiminin insan kişiliği ve dolayısıyla kimliği ile iletişimin sağlandığı gerçeğin dile getirmektedir.

Kimliklerin oluşumunu sağlayan manevi değerler, insan toplumlarının hayatında son derece önemlidir. İnsan ve sosyal varlığın temel kaynağını teşkil eden ruhi değerler, ahlak ve inançlardır. Bu yüzden sosyal yapının niteliği, bu değerlerin niteliği ve insan gruplarının bu değerleri benimsemesi ve onlara göre hayatını sürdürmesi ile etkinlik kazanmaktadır. Herhangi bir değer ölçüsü oluşmamış veya tutum ve davranışlarının şahsi tercihlere göre belirlendiği toplumlarda, sosyal yapı son derece zayıf ve insanları birada tutamayacak noktada kalmaktadır.

Siyasi, iktisadi, hukuku ve psikolojik alandaki sosyal aktiviteler, manevi değerlerin heyecan ve hassasiyeti ile ortaya çıkarlar. Ancak; duygu ve fikri yönü gelişmiş bir toplumun manevi hayatı olur. Çünkü manevi idrak; belli bir kültür ve anlayış seviyesine ulaşmakla ortaya çıkar.

Hilmi Ziya Ülken, kimliğin medeniyet anlayışı üzerine oturduğuna işaret eder. O'na göre medeniyet, bir değerler sistemi ve her devirde bir değerler düzenidir. İnsanı hayvandan, bitki ve maddeden ayıran, onlara üstün kılan kuvvetler, bu değerler düzeninin temelini oluşturur. İnsan; inanan, düşünen ve etki eden varlık olduğu için bütün medeniyetlerin temelinde bir inanış, düşünce ve hareket sistemi vardır (Avcı, 2005, s. 90).

## **2. Kimlikte değişim ve değişim alanları**

Her insan, kendi tutum ve davranışlarını bir kültür sistemine uydurmak suretiyle varlığını anlamlı bir hale getirme imkanına kavuşur. Böylece kültür, sosyal dünyanın kanunlarını belirleyerek; bunun dışına çıkmamayı tavsiye eder. Bu kuralların ihlali, sosyal sistemin zaafa düşmesi ve dengesini kaybetmesine yol açar (Şener, 2017, s. 267). Değerlerin, sosyal dünyanın kanunlarını oluşturmakta da, önemli bir fonksiyon gördüğünü de belirtmek durumundayız.

Thomas'a göre, Batı toplumunda din ve bilinen toplum örgütlenme biçimleri yıkıldıkça kişi ve kişisel kimlik üzerindeki vurgu koyulaşmıştır. Her kişinin biricikliği ve ferdi potansiyelini gerçekleştirme, merkezî değerler haline gelmiş;

bu değerler, kurulu ahlâkî ve sosyal ilkelere uyumu ve kişinin bir hiyerarşi içindeki toplumsal mevkiinin farkındalığını vurgulayan önceki değerlerin yerine geçmiştir (Thomas, 1996).

Ferdietçilik, aslında toplumsallığı ve toplumda yaşama kültürünü de ortadan kaldırarak, insanları; sadece iş veya ihtiyaç anında bir araya getirebilen, “sürekli olmayan” bir ilişki düzenine yöneltmiştir. Ferdin kendi başına kaldığı ve yaşadığı bir dünyada, zaten kimlik ihtiyacı da kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Çünkü; toplumsal kimlik, ferdin kendini öncelediği bir toplumda, tabiatıyla etkisiz bir duruma gelecektir.

Burada açıklanmak istenen husus son derece önemlidir: Batı toplumunda Aydınlanma hareketi ile birlikte, toplumu kuşatan ve onu şekillendiren değerler sistemi ortadan kalkmıştır. Artık toplumsallık yerine, kişisel hâkim olmuştur. Dolayısıyla, ortak tutum ve kurallar; insanın ruh ve düşüncesi ile bağlantısı olmayan, iktisadi fayda faktörüne yerini bırakmıştır. Yani insan, kendi menfaati doğrultusunda hareket ederek, tüm toplumsal kural ve değerleri pratik hayatında terk etmiştir. Bu durum, sosyal sistemin bütünlleştirici ve kaynaştırıcı özelliklerini kaybetmesine yol açmıştır.

İbni Haldun, bir toplumda başkalarına benzeme veya kültürel aidiyetin kaybolması ile ilgili şu önemli tespiti yapmaktadır: Geri kalmış toplumlar, yüksek medeniyetlere mensup çağdaş toplumlarla temas ettiği zaman (bu ister sömürgecilik yolu ile olsun, isterse ticaret, kültür, komşuluk veya iktisadî münasebetler yolu ile olsun), başkalarına hayranlık ve kendilerini aşağı ve hor görme şuuruna doğar. İşte İbni Haldûn’un “toplumlarda ilahi kanunlardan bir kanun” dediği budur: Mağlubun gâlibi, âdetlerinde ve davranışlarında taklit etmesi de yine bundan ileri gelir (Mübarek, 1987, s. 41).

Burada işaret edilen husus, kişi ve toplum, kendi olma özelliğini oluşturan kimlik değerlerini ve bu değerlerin istediği hayat tarzını bir aidiyet faktörü olarak muhafaza edemediği andan itibaren, başka kimlikleri benimseme zaafı ile karşı karşıya kalır.

Kültür ve medeniyet öyle bir aidiyet duygu ve düşüncesidir ki, ona sahip olup onun çizgisinde yaşanmadığında, başka kültür ve medeniyet dairesi içine girilmesi kaçınılmaz bir durum olur. Medeniyet, aslında bir toplumun kendi varlık gerçeğiyle yeni bir dünya oluşturmasıdır. Dolayısıyla bu dünyayı oluşturma cehdi ve gayreti ortadan kalkınca, artık insanın kendi varlık sebebi de kalmamaktadır. Çünkü dünya görüşü, bir insanın havaya muhtaç oluşu gibi, bütün hayat faaliyetlerine ölçü koyan ve onları anlamlandıran bir “alem tasavvuru” oluşturur.

Nasıl, şahsiyet krizi yaşayan biri, tutarlı davranışlar sergilemeyip “git-gel”ler içinde başkalarına benzeyerek hayat sürdürürse, sahte kimlik taşıyan veya kendi kimliğini yaşadığını zanneden muhafazakâr kesimler içinde de “belirsizlik krizi” yaşanmaktadır. Bunun sonunda muhafazakâr-modernist, milliyetçi-batıcı, muhafazakâr-kapitalist, dindar-batıcı, yerli-rasyonalist, laik-gelecekçi gibi garip eşleşmeler ortaya çıkmaktadır (Şener, 2017).

Giddens’e göre kültür; bir sosyal grubun tuttuğu değerlerden, takip ettikleri normlardan ve meydana getirdikleri maddi eserlerden ibarettir (Giddens, 1994, s. 30). Dolayısıyla kültür, bir hayat sistemi ve bu sistemi ayakta tutan bir yığın inanç, ahlak ve gelenekten ibaret yaşanan bir dünyayı temsil etmektedir.

Avrupa’da gündeme gelen çok kültürlü yaşama tarzı, 1970’lerde orta ve karma bir kimlik oluşturma iddiasıyla ortaya atılmıştı. Ancak 1990’ların ortalarından beri çok kültürlülüğün geri teptiğini ve gerilediğini ve millet inşa etme fikirlerinin, ortak değerlerin, kimliğin ve üniter vatandaşlığın yeniden uyandığını, hatta “asimilasyonun geri döndüğünü” görüyoruz (Kymlica, 2012, s. 299). Dolayısıyla bir toplumun kimliği, onun söylem veya tasarımlarıyla değil, bizzat o toplumu oluşturan kimliğin sahip olduğu değerler ile gerçekleşmektedir. Batı’nın tarihi, kendisinin dile getirdiği fakat bir türlü uygulamadığı veya uygulayamadığı kavramlarla doludur. Kimlik ve kültürlerin eklektik (birbirine eklenen) bir yapıya sahip olmadığını, ortaya çıkan “çift kimlikli” toplumsal yapıların varlığı ile anlıyoruz.

Şu anda Türkiye’de iki kimlikli bir toplum olarak yaşadığımızı biliyor ve bunun handikaplarını yaşıyoruz. Aslında, medya ve sosyal medyanın varlığı ile, ikiden fazla kimliklerin de oluştuğunu söyleyebiliriz. Bazen bir batılı gibi, bazen de bir Müslüman gibi, bazen de her iki farklı özelliği yaşayan “karma bir kimlik” sahibi olarak görünüyoruz. Aslında iki ruhlu bir insan olmayacağı gibi, iki kimlikli bir toplum da olamaz. Dolayısıyla, iki kimlik arasında bocalayan “kimliksizlik” ten bahsetmek yanlış olmayacaktır. Bir manada, bu kimliklerden farklı kimlik ve yaşama özelliklerine bakarak da, kimlik gibi öne sürülen, çok sayıda kimliksizlik örnekleri ortaya çıkmıştır.

### **3. İdeolojilerin etkisi altındaki kimlik**

Türkiye’de kimlik çalışmasını yapacak sosyal ilim çalışmaları, kendi toplum gerçeği, kurumsal yapı, dini, hayat, tarihi perspektif ve edebi-folklorik metinlere bakılmadan, Batı’nın kendi toplumlarını açıklamakta kullandığı metotlarla ve batı toplumlarındaki sosyal problemleri inceleme konusu olarak şekillenmiştir. Bu yüzden sosyal ilim çalışmaları, toplumun tarihi ve kültürel değer sistemini anlamak ve anlamlandırmak yetersiz kalmıştır (Şener, 2015, s. 203).

Kültürel kimliğin bir toplumda ruhi ve fikri temeli olmazsa, herhangi bir aktarmacı bilgi veya davranış şeklinin, insanları belli bir hayat tarzına yöneltme ve onu gerçekleştirme imkânı olmayacaktır.

Genç insanın kendine has bir kimliği ve rol alanı bulunmaktadır. Bu kimlik, değişik kaynaklardan gelen etkiler sonucunda şekillenmektedir: Kimlik, doğumla birlikte edinilen özelliklerin yanında sonradan kazandığımız özellikleri de içerisine alan, devamlı değişme potansiyeli olan bir kavramdır. Etnik ve dini kimlikler dâhil, kimliklerin birçoğunun ontolojik gerçekliği yoktur; neredeyse tüm kimlikler, kişilerin ferdi tercihleriyle beraber sosyalleşme sürecinde inşa edilirler ve dinamik bir yapıya sahiptirler (Yanmış-Kahraman, 2013, s. 120).

Bu değerlendirme, kimlik olayını batıcı kavram ve teoriler çerçevesinde ele almakla yetinmektedir. Halbuki, kimliklerin ontolojik yönü, onların inanç sistemiyle varlık alanına girmelerine imkân tanınması ile kendini gösterebilir. Aksi durumda, sadece toplumdan kaynağını alan birçok felsefe ve ideoloji gibi, herkesi kuralları etrafında toplayamayan bir görüş olarak kalabilir. Önemli olan, bütün toplumlara dönük ve her grup ve seviyeden insanı, aynı değer ve kurallar içerisinde toplayıp, onları temel hedefler altında bir araya getirebilen kimlik şeklidir. Herkesi, aynı inanç veya ideolojide birleştirmese de, herkesi temel hukuk ve ahlak değerleri etrafında karşılıklı saygı ve güven içerisinde yaşatabilmesidir.

Böyle bir çerçevede kimliğin, her gruptan insanı farklılıklar içerisinde ortak hukuk ve sosyal kurallar sistemi içerisinde birbirine saygı ve anlayış içerisinde “birlikte yaşama kültürü”ne ulaştırmasıdır. Kimliğin inşasında toplumun medeniyet felsefesi, ahlaki değerler ve içinde doğduğu ve yaşadığı aile ve sosyal çevre etkili olmaktadır. Elbette bunları kendi ruhi ve fikri birikimiyle idrak eden insanın, tüm bu dinamikleri özümseyerek değerler sistemine uygun bir sosyal tavır ortaya koyması gerekecektir.

İdeolojiler ve materyalist teoriler altında, akıl temelli; gelenek ve manevi değerlere uzak duran ve gelişmiş ülkelerin vasıflarını kazandıran modernleşmeyi, kendimizi ve bize ait sosyal hadiseleri açıklarken kullanmamız, aslında bize ait olmayan özelliklerle kendimizi özleştirmemiz anlamına geliyor. Dolayısıyla böyle bir karışım, hiçbir zaman gerçek bir şahsiyet veya kimliği ortaya çıkarmayacak, başka kültür ve yaşayışları benimseyen taklitçi bir yaşayışı gündeme getirecektir.

Hans Kohn, Müslüman toplumlardaki değişimin hikayesini şöyle anlatıyor: Önceleri Doğu’da belirleyici faktör dindi. Bugün ulusçuluk dinin yerine almıyor, fakat hızlı bir şekilde dinin yanında kendine yer buluyor, onu pekiştiriyor ama aynı zamanda dönüştürüyor. Ulusal semboller, dini otoriteyi ele geçiriyor.



İnsanların hayatları pahasına koruyacaklar gerçek artık dini değil, fakat gittikçe artan bir düzeyde ulusal gerçekler (Kohn, 1939, s. 19).

Kohn'un bu tespitleri, batılılaşmanın doğu ve İslam dünyasında başladığı dönemlere aittir. Dolayısıyla, daha sonraki dönemde; onun tahmin ettiği gibi, ulusçuluk, yani milliyetçilik dinin yerini alacak hale gelmiştir. Özellikle Arap dünyasında bu durum, çok belirgin bir şekilde İslam dinini bile "belirleyecek ölçülere" ulaşmıştır.

Toprak; dünyadaki direniş ve istiklal hareketlerinde, dini ve kültürel değerlerin en önemli direniş faktörü olduğunu açıklamaktadır: Sömürge idaresi altında bulunup da ulusçu hareketleri henüz başlangıç halinde olan ülkelerde, sömürgeci güçlerin yok etmeye çalıştığı yerli halkın kültürel mirası ve din birer kimlik sembolü haline gelmektedir. Liderler dini, sosyal ve siyasi seferberlik için etkili bir araç olarak kullanmışlardır (Toprak, 1981, s. 158-159).

Her ne kadar milliyetçilik, fiziki ve siyasi alanda; bir direniş hareketi başlatmışsa da, Müslüman veya Batı dışı toplumlarda, batılı anlayış ve kültürün yerleşmesine imkân sağlamıştır. Yani, fiili emperyalizme direniş gösterirken; sosyal ve kültürel manada, yine batılı ideolojilerin toplumsal sisteme hâkim olmasına imkân sağlamıştır.

Türkiye'de Meşrutiyet döneminden beri kimlik krizi yaşanmaktadır. Bu kriz, ait olduğu medeniyeti bir şekilde benimsemekten vazgeçenler ile medeniyetlerini muhafaza etmeye çalışanlar arasında olmaktadır. Kimlik krizinin mesulleri, bu toplumu başka bir kimliğe, yani batıcı bir dünya görüşüne yöneltmeye çalışınlardır. Bu yöneliş, ister iyi niyetli olsun, isterse kötü niyetli, toplumun "genlerini değiştirici" tehlikeli bir adım olmuştur. Üstelik, batılılaşma hareketleri ideal olarak hedeflediği çağdaş bilgi ve sanayi hedeflerini de gerçekleştirmemiş ve alinasyona uğramış bir zihin ve ruh yapısına sebep olmuştur.

Modernizmin Batı tarafından kendi dışındaki toplumları materyalist ve seküler değerlere yöneltmeyi hedeflemektedir.

İçinde yaşadığımız çağın eksen zihniyeti olan modern bilinç, aslında daha önce söz konusu ettiğimiz rasyonel zihniyetin yeni üretilmiş bir biçimidir. Öyle ki bu yeni zihniyet tipi, kendini daha iyi vurgulayabilmek için dünyayı, bir üçüncüsüne yer vermeyecek şekilde "kendisi" ve "dışı" olarak ikiye bölmüştür. Böyle bir anlayış, "medeniyetler çatışması" denilen harekete zemin hazırlamış ve batı medeniyeti, sürekli kendini üstün tutmanın ve bu uğurda çeşitli imkanları kendine mal etmenin gayreti içinde sömürgeciliği ve başka ülkeleri yok etmeyi tabii ve gerekli bir yol olarak görmüştür.

#### 4. Nasıl bir kimlik değişimine ihtiyaç var?

Namık Kemal, kimlik konusunda şu enteresan tespiti yapmaktadır. Müslümanlar arasında görülen belirli farklılıklara rağmen, hepsi kendi milli kimliğini korumuşlardır. Bununla beraber eğer bir kimseye kimliği hakkında soru sorarsanız önce Müslüman olduğunu söyleyecek, daha sonra bir Çerkez yahut Afganlı olduğunu ekleyecektir (Mardin, 1962, s. 308).

Yeni bir kimlik, aslında yeni bir düşünce ve anlayışın kabulü ile başlamaktadır. Bunun temeli ise, değerler ve yaşayışa uygun olan bir bilginin kabulüyle oluşmaktadır.

Yeni bir sosyal bilgidен bahsederken, toplumsal kimliğimiz ve bu kimliğimizde önemli bir şekillendirici olan İslami inanç ve kültür ile uyumlu bir sosyal bilim çalışmasının yapılması gereğine işaret etmek istiyorum. Bu durum, asırlardır kimliğimizi oluşturan temel öge olan İslam'ın, sosyal dünyayı biçimlendirirken dikkat alınmasının gerektiği ile ilgili yeni bir bakış açısidir (Şener, 2014, s. 27). Bilgi ve ilim, eğer bizim doğru yolda ilerlememize sebep oluyorsa, o halde bu toplumun hayatını belirleyen ve ona yön veren İslami anlayış ve kültürün, sosyal ilim çalışmalarında belirgin bir yer tutması gerekir.

Müslüman Sosyal bilimcilerden Serdar, İslâm'ın değişmez bir değer sistemine sahip olduğunu ve zaman ile değişimi reddettiğini belirtir. Çünkü İslâm'a göre insanın tabiatı değişken değildir (Serdar, 1980, s. 42). Değişim olayının, Batı'da Aydınlanma dönemi ile başladığını ve Kilise merkezli toplumdан, akıl merkezli bir topluma geçişi ifade ettiğini biliyoruz. Ama, şunu da biliyoruz ki, akıl; insanın ekonomik, teknik veya idari konularda rehber alabileceği bir kaynaktır. Ruh, adalet ve merhamet gibi sosyal ve psikolojik olaylarda aklın bir kaynak ve rehber olarak kullanılabilmesi mümkün değildir. Akıl, sadece insanın benimsediği değerlerin hangi sonuçlar ortaya koyduğunu tespit etmede, önemli bir fonksiyon görebilmektedir. Elbette ki, bu da azımsanacak bir nitelik değildir.

Sosyolog Peter Berger, kimliğin değer yargılarınca şekillendiğini belirterek şu tespiti yapar: Her bir sosyal hayat dünyası, sakinlerinin değer yargıları tarafından inşa olunur. Bu değer yargılarını, gerçeğin tarifleri olarak adlandırabiliriz (Berger, 1985, s. 24).

Bu açıklama, değer yargılarına kaynaklık eden inanç, ahlak ve geleneklerin sosyal hayatın gerçekleri olduğunu ve olaylar hakkında hüküm verirken, bunlara göre hareket etmemiz gerektiğini anlatmaktadır. Burada, insan toplumlarını harekete sevk etmede "yön gösterici" faktörler olarak "değerler" in rol aldığını anlamaktayız.

Araştırmacı Merly Van Dawies, kimliğin asıl temelinin ahlaki olduğu belirterek; “Aslında Kur’an’ın mesajı, sosyal ve kültürel hayatın ahlaki bir saha olduğunu açıklamaktır. Mesaj; biyolojiyi ruhla, maddeyi ahlakla, bireyseli kolektifle, kolektifi insanüstü ile birleştiren önemli ilişkileri tanımlar,” demektedir (Dawies, 1991, s. 147).

Kimliğin mutlaka başkalarına benzemek veya bir başka kültür içinde erimek olmadığını gösteren önemli bir Osmanlı tecrübesi vardır. Yani, kimliğini muhafaza ederek, farklı bir kültür ortamında yaşama örneği olduğuna dair önemli bir hayat tecrübesi ile karşı karşıya kalmıştır. İlk defa Müslüman devletler içinde böyle bir örneğin bulunduğunu ayrıca belirtmemiz gerekiyor. Çünkü, böyle bir örnek başka medeniyet veya yönetimlerde şimdiye kadar görülmemiştir. 1970-1990 yılları arasında Avrupa’da çok kültürlü yaşama tecrübesi denenmiş fakat, başarısızlıkla sona ermiştir. Çünkü, Avrupa insanının “ben merkezli” ve ırkçı karakteri, başka kültürler ile kendini eşit görme özelliğini engelleyici bir nitelik olmuştur.

Osmanlı devleti azınlıklar ile bir arada yaşarken, ne kendi kültür ve yaşayış sisteminden uzaklaşmış, ne de başka kültürlerin değerleriyle kendi değerlerini karıştırmıştır. Sadece, Fıkıh anlayışı ve kültürü ile, kendi inanç ve kültür sistemine ters gelmeyen bazı özellikleri benimsemiştir. Dolayısıyla kültür ve kimlikte herhangi bir sapma yaşanmadan bu dostluk ve beraberlik anlayışı ile farklı kültür, din ve anlayışlara sahip insanların bir arada yaşaması gerçekleşmiştir.

#### **4.1. Kültür ve kimlik değişimi**

Kültürler, bir hayat tarzı ortaya koymaları itibariyle son derece ciddi bir yaşama tecrübesi sonunda önemli değerleri edinirler. Bu değerler, önce bir inanç sistemi oluşturur ve daha sonra bu inanç sisteminin insan ruhunu şekillendiren davranışlar sayesinde sosyal ilişkilere yönelik ahlaki boyutu şekillenir. Üçüncü safhada ise, benimsenen bu inanç ve yaşanan ahlakın belli bir alışkanlık halinde tutum ve davranışları belirleyici bir pratiği gerçekleşir. Bu pratik ise, gelenektir. Gelenekler, sosyal hayatın çeşitli ihtiyaç ve gereklilikleri ile belirli tutumlar karşısındaki davranışları sistemli hale getirir.

Gelenekler, özellikle olayları derinliğine kavrama imkânı bulunmayan çocuk veya kavrama özelliği az insanlar için de belirleyici bir yaşama modeli oluşturur ve toplumsal kültüre uyum, böylece istenilen şekilde gerçekleşir. Kültür değişimi, her ne kadar kültürün inanç ve ahlak alanında başlıyorsa da olayın geleneksel tarafına da yayılarak bütün bir yaşama sistemini etkilemesine yol açmaktadır.

İlmi kaynaklar; Türkiye’de Osmanlı’dan beri başlatılan değiştirme hareketlerinde halkın hiçbir şekilde kanaatinin alınmadığını gösteriyor. Bu yüzden, Türkiye’de toplumsal değişimden çok, elit zihniyetin toplumu değiştirmesinden bahsetmek daha doğru olur.

Sosyal değişme her zaman köklü devrimler şeklinde olmaz. Daha çok, ani bir değişiklik olmadan da toplum hayatının çeşitli alanlarında; insanların değer ve inanç sistemlerinde bir değişme ile gerçekleşir. Günümüzde kitle iletişim araçlarının gelişmesi sonucu, kültürel yayılma hızı her türlü tabii ve sosyal engelleri aşmakta, toplumlar normal bir değişime erişmekten çok; dışarıdan gelen propaganda, zorlama veya zendirmelerle değiştirilmektedir.

Sosyal değişmenin, hep olumsuz yönde gelişen bir hareket olduğunu söylemek doğru olmaz. Olumlu manada toplumsal değişme, toplumdaki entelektüel ve halk kesimlerinin, birlikte kendileri için daha doğru bir istikamet olarak gerçekleştirmeye çalıştıkları bir yöneliştir. Sosyal değişme olayı, kültürel değişmenin sonucunda ortaya çıkan bir hadise olduğundan, tüm toplumsal değişme hareketlerini, sosyal değişme olarak da adlandırmanın yanlış olduğunu düşünüyorum. Özellikle, toplumun idari veya iktisadi alanlarında yabancı devlet veya kuruluşlarının sistematik müdahaleleri bu çerçevede düşünülebilir. Aynı şekilde, bir topluma, bir başka toplumun kültür ve fikir sistemini, baskı ve/veya medya yoluyla etki altına alarak yönlendirmek de bu tür “sosyal değiştirme” hareketi olarak açıklanabilir.

Türk toplumunda Tanzimat fermanı, Meşrutiyet dönemi siyasi ve ideolojik hareketler ve Cumhuriyet döneminde batı sisteminin kabul için toplum üzerinde kurulan dayatmalar, tüm bu “sosyal değiştirme” hareketlerine birer örnek olarak gösterilebilir. Sosyal değişmenin tabii ve herhangi bir zorlama veya devlet politikasının dayatması olmaksızın gerçekleşmesi, değişme olayının kendiliğinden gerçekleşmesini sağlayabilir. Böyle bir durumda da bir toplumun fikri, ahlaki ve kültürel değerleri, başka toplumların aynı tür değerleri ile karşılaşma imkânı bularak, kültürlerin gücü nispetinde bir sonuç ortaya çıkar.

Kimlik konusu, şahsiyetin daha geniş boyuttaki ifadesidir. Bir manada kimliğe, toplumsal şahsiyet de denilebilir. Dolayısıyla bu kimliğin üzerine oturduğu değerler, kimliğin de bir manada nasıl bir özellik ve gaye etrafında şekillendiğini göstermektedir. Kimlik, insana kazandırdığı karakter ile samimi-resmi, iyi niyetli-şphecisi, fedakr-bencil gibi özellikler kazandırabilir. Dolayısıyla insandaki karakter, kişinin sahip olduğu değerler ile belli bir istikamet ve anlayış ortaya koymasına imkân hazırlamaktadır. Bir kültürde yüksek değerler üzerinde genel bir konsensüs sağlanamazsa, o toplumda çok yönlü kalkınma hareketi olamayacağı gibi sosyal çatışmaların da n alınamaz. Dolayısıyla değerler ile

ilgili çalışmalar, bir toplumun iç yapısını kavramayı sağlayabildiği gibi, kişilerin birbirlerini daha iyi anlamalarına da fayda sağlayabilir.

## 5. Sonuç

Bir toplumun sosyal kimliği veya kültürü, o toplumun sahip olduğu değerlerin ve anlayışların, pratik bir yaşama tecrübesi olarak ortaya çıkmasıyla kendini gerçekleştirme imkânına sahiptir. Kimlik, kültürel anlayış ve değerlerin, pratik hayatta ortaya çıkmasıyla anlaşılabilir ve gerçekleşen bir hadisedir. Bu yüzden kimlik, her toplum veya medeniyet için “özgün” bir karaktere sahiptir.

Başkalarının gözünde bizi o yapan, sürekliliğimizi oluşturan, biricik kılan duygusal, zihinsel, ahlaki özelliklerimiz ile bireysel kimliğimiz, kendi yolunda yürüyor olma, yaşantımızı sergileme iddiamızdır. Bizi değerlerimizden yeterince farklı ve yeterince uzak tutarak “biricik” kılmaktadır. Diğerlerinin bakışına sunduğumuz görünümümüz, giyim, cinsiyet, davranış tarzımız ve kişilik özelliklerimiz ferdi kimliğimizin “aşikâr” yönünü oluştururken, duyularımız, idrakimiz, duygu ve düşüncelerimiz, hatıra ve hayallerimiz mahrem yönünü oluşturmaktadır. Ferdi kimliğimizin bu iki yönü de başkalarının aynasında şekillenmektedir. Çünkü toplumun ayrılmaz bir parçası olarak, diğerleriyle karşılıklı etkileşim içerisinde kimliğimizi test ederiz. Bu sebeple, kendimiz için yaptığımız her tarif, toplumsal bir arka plan içerir. Hem ferdi hem de kolektif kimlik, süreklilik ve değişimin alternatif yaklaşımlar olarak bir arada bulunduğu ikili epistemoloji ile karakterize edilebilir. Bireysel kimlik, her ne kadar biyolojik miras ve toplumsal hayat arasındaki etkileşim vasıtasıyla kurgulanmış olsa da içselleştirilen kişisel özelliklere vurgu yapmak suretiyle açıklanabilir.

Toplumları, tabii yaşayışları ve değerleri ile gözlemek ve bu gözlemin sonuçlarını belli yapı ve karakter ile açıklamak, o toplumun kültürel kimliğini tespit etmek demektir. Sosyal hayat, bu temel karakter üzerinde kendi varlığını ve işleyişini gösterebildiği ölçüde, özgün ve nitelikli bir hayat yaşama imkânına sahiptir.

## KAYNAKÇA

- Akın, Mahmut H. (2011). *Toplumsallaşma sözlüğü*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Berger, Peter (1985). *Modernleşme ve bilinç* (Çev. C. Cerit). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Faruki, İ. ve Faruki, L.F. (1991). *İslam kültür atlası* (Çev. O. Kıbaroğlu). İstanbul: İnkılab Yayınevi.
- Giddens, A. (1994). *Sosyoloji* (Çev. M. R. Esengün-İ. Öğretir). Erzurum: Birey Yayıncılık.
- Giddens, A. ve Sutton, P. W. (2014). *Sosyoloji’de temel kavramlar* (Çev. A. Esgin). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Kohn, H. (1929). *A history of nationalism in the East*. NewYork: Harcourt.

- Mardin, Ş. (1962). *The genesis of Young Ottoman thought: A study in the modernization of Turkish political ideas*. Princeton: Princeton University Press.
- Mübarek, M. (1987). *Çağdaş İslam toplumu* (Çev. M. Beşer). İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Serdar, Z. (1980). *İslam medeniyetinin geleceği* (Çev. D. Aydın). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Şener, S. (2013). *Sosyoloji, sosyal bilimlere alternatif yaklaşım*. İstanbul: İnkılab Yayınevi.
- Şener, S. (2014). Yeni Türkiye’de bilginin rolü ve geleceği. *Yeni Türkiye: Stratejik Araştırma Merkezi, Özel Sayı (Ocak-Şubat)*, 56(1), s. 873-881.
- Şener, S. (2016). *Sosyal ilim ve değerler*. İstanbul: Strateji Danışmanlık Yayınları.
- Şener, S. (2017). *Türkiye’de Sosyal Değişme*. İstanbul: Strateji Danışmanlık Yayınları.
- Thomas, A. (1996), What is development management?. *J. Int. Dev.*, 8: 95-110. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1328\(199601\)8:1<95::AID-JID348>3.0.CO;2-B](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1328(199601)8:1<95::AID-JID348>3.0.CO;2-B)
- Toprak, B. (1981). *Islam and political development in Turkey*. Leiden: E.J.Brill
- Yanmış, M. ve Kahraman., B (2013). Gençlerin dini ve etnik kimlik algısı. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 8(2), 117-153.